

tül járulhat hozzá a regény a sztereotíp kép kialakításához, és implicite milyen módon hordozza a regény ezeket a sztereotípiákat.

Itt szeretném hangsúlyozni, hogy az elemzés szándéka szerint nem Tamásit mint író értékelni; csak az Ábel-trilógia első két regényének részleges, „laikus” olvasata kíván lenni.

Nyilvánvaló, hogy az elemzett regények mindössze cseppek a tengerben, és az is lehetséges, hogy nem a legjobb példák. Semiképpen nem akarok nagy súlyt tulajdonítani az Ábel laikus olvasata közben körvonalazódó és az itt bemutatott *román-képnek*, és a regényt ártalmasnak nyilvánítani annak kapcsán, hogy a *románokról* egy, az előbbieken körvonalazott képet (gőgös, hatalmaskodó, úrhatnám nép) fogalmaz meg. Ha ilyen jellegű következtetésre jutnék, ugyanolyan abszurd lennék, mint azok, akik ártalmasnak tartják a *Pinokkiót* „mert az olaszok és a 'bérgyilkosok' közötti szoros kapcsolatot sugalmazza”. (6)

Egyértelmű, hogy a *románokról* alkotott kép (és a *románokkal* szembeni előítéletek) a szocializáció során, valamint a médiumok és a környezet összetett hatásának nyomán alakul ki és marad fenn, következésképpen nem tulajdonítható teljes egészében vagy túlnyomórészt egy szerzőnek vagy alkotásnak.

Ami lényeges és amire fel szerettem volna hívni a figyelmet az az, hogy a magaskultúra is lehet a sztereotípiák forgalmazója. Mi több, a magaskultúra, mivel társadalmi értékelésnek, megbecsülésnek örvend, bizonyos mértékig legitimálja is ezeket a sztereotípiákat.

A bajt nem a regényekben vagy a szerzőben kell keresni, hanem – hogy visszatérjünk a bevezetőhöz – a laikus és a beavatott olvasók közötti különbségben.

Ebből kiindulva fontos lehet, hogy az irodalomtanítás felfigyeljen az irodalmi művek által hordozott sztereotípiákra, és megfelelő kritikai készségeket alakítson ki a diákokban annak érdekében, hogy azok felismerjék és kivonják magukat ezek hatása alól.

JEGYZET

- (1) Nancy Cantor – Walter Mischel: Prototípusok a személyiségpercepcióban. In: Szociálpszichológia, Gondolat, Budapest, 1984. 325-329. p.
- (2) A szögletes zárójelben az oldalszám található. A szövegeket az Ábel 1973-as kiadásából idézem. (Tamási Áron: Ábel, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973.)
- (3) Nancy Cantor – Walter Mischel: I.m. 396. p.
- (4) Uo. 377. p.
- (5) A jelzőket egy feldolgozásban levő kutatás adatai közül válogattam. A felsorolt jelzők nem reprezentatívak, azokat válogattam ki, amelyek kapcsolhatók a példákhoz.
- (6) G. W. Allport: Az előítélet. Gondolat, Budapest, 1977. 298. p.

HORVÁTH ISTVÁN

Megmentendő lelkeink avagy magyar irodalom – magyar egyetem

Mostanában éppen másképpgondolkodunk. Ez is csak olyan, méretarányosan az egész nemzet tevékenységét magába foglaló fogalom, ahogy hajdan honalapítottunk, aztán tatárjártunk, hősvértőlpirosultunk, kuruckodtunk, labanckodtunk, elvtársacsákányoltunk. Mikor megfelelő kezdőmondatot kerestem ehhez a szöveghez, mondhatta volna pontosabban, kis lovag alapon számbavettem egy egész Cyranói választékot; hogy „Uraim, midőn a szószékre lépek”... vagy: „Bolyai Egyetem nem volt, hanem lesz!” és: „Aki bevált fejőnként, az ettől alkalmas lesz-e földművelésügyi miniszternek is” és a többi, és a többi. Végül rájöttem, hogy én sem adhatom alább, mint hogy QUO USQUE TANDEM...?

Gondoljunk kicsit a közismert *Benczúr-képre*, melynek címe: II. Rákóczi Ferenc elfogatása; ahol még az öklömnyi fehér pincsikutya se túlon túl izgatott, egy szolgáló se veszti

el a bon ton és bon goût megkövetelte társasági hidegvérét, amikor a félrehajló drapériák mögül a császári csatlósok megjelennek. S persze nem kizárt, hogy még ezek a fogdmegek is bizonyára a spanyol vagy a bécsi, legrosszabb esetben valami pesti Habsburg-etikett szabályai szerint járnak el. ... És akkor képzeljük el ugyanezt cseka, gestapo, ávó és szekuritáté változatban...

Egy 1793-ban nyaktiló alá hajló főnek megadatott az esély, hogy a tőle kitelő méltósággal fogadja végóráját. *Bailly*, aki maga is mozgatója volt az eseményeknek, melyek végül őt is a Grove-térre sodorták – mikor a kordét kísérő volt elvbarátai gyúnyos megjegyzést tettek a fogvacogására, csendesen, de határozottan visszavágott, hogy csak a hidegtől van, nem a rettegéstől. De hova lesz az efféle, mikor már péppé verték, összevissza alázták az embert? A Duna-csatorna vagy Máramarossziget, vagy Recsk már nem Benczúr ecsetjére való. Ha az államcsíny mintájára megalkotható a méltóságcsíny, akkor az elmúlt évtizedek áldozatai ellen valami effélét hajtott végre a történelem. Csak a fanatizmus olyan erőforrás, mely megváltoztathatja a *Ki itt belépsz...* alkalmával feladott vagy felvállalt reményeekt. Mert csodálatos metafora az a bizonyos „És mégis mozog...” – de igazság szerint *Galileinek* is elég volt megmutatni az inkvizíció eszköztárát. Egy értelmiséginek gazdagabb előismeretei és dúsabb fantáziája van az ilyesmikhez is. És árnyaltabb lelki élete lévén, jobban ismeri saját ingerküszöbeit.

Mint Heliosz hatalmas ív mentén örökké mozgásban lévő járata, mindig is relatív marad a koordináta: mikor, mihez képest követtek el kompromisszumokat az annyiszor, annyi szempontból leáruzózott vagy mártírkoszorúval felmagasztalt írástudók? Gyáva nyuszi, vagy egyenesen kollaboráns volt-e *Rotterdam* *Erasmus*, hogy nem csatlakozott a felkelő német parasztokhoz, és moszkovita agitátor-e *Hemingway*, amiért a proletár internationalistákkal, a Kominternnel azonos oldalon állt a spanyol polgárháborúban? És mire szólt, mihez való volt lényegében, hosszútávon a hűségük.

Amikor ennek a szép hosszú XX. századi alagútnak még nem látszott ennyire se a vége, s egy minél előnyösebb *modus vivendi et creandi* tűnt a gyorsan lejáró halandóságban az egyetlen reális alaptaktikának, hogy legalább a latens ellentmonás feszültsége, a kitartó feszítés folytonossága megmaradhasson; amikor egyik fél azért kereste halálra a másikat, hogy az eladta magát a burzsoáziának, avagy „aljas, nyomorító hatalmakat” szolgál sziszegve, akkor Wisnyevszki bíboros azt tanácsolta a lengyeleknek, hogy az egyértelműség egyenlő az állandó konfrontációval, amit semmilyen kisebbség nem vállalhat tartósan. Itt legalább 250 évre kellett s lehetett berendezkedni: nem arra, hogy a legminimálisabb eséllyel nyíltan szembe lehessen szegülni holmi örületekkel, hanem hogy legalább némi palackposták cenzúrázhatatlansága révén legalább az utókor minél nagyobb nyilvánosságának üzenetet lehessen hagyni. Az utókor pedig mindig már másnap reggel kezdődött.

Egy *tartás*, mely állnadó, végül is hosszú távon kitetszik, legalább madártávlatból kirajzolódik pontosan. Lám, az élet igazi tényeivel, a jóval, rosszal való demagóg manipuláció, hamis könyvelés egyik aktuális „eredménye”, lecsapódása az is, hogy ami egyik véglet szerint végig egy szakadatlan sikersorozat, eksztatikus hurrá volt, most egy másik végleges megítélés szerint negyvenévi sivatag volt, akár mindent úgy, ahogy van, szemétre lehet hajítani. A tabula rasa megint, a jól ismert álradiális (mindegy milyen előjelű) bolsevikoskodás. Megint a felégetett föld hamis próféciájának póza.

Különben nem vagyunk mi sem aszkéták, sem bajvívó gladiátorok. Mások itt körülötünk tépik le magukról az inget, hogy istenem, milyen mostoha a sorsuk, mivel (ahogy *Arany* mondaná) nem az övék koronájuk legszebb gyémántja, Wels is! Mi pedig apatikusan és a szokásos szétgondolkodás közepette azt latolgatjuk, hogy ha nulla dimenzióra húzzuk össze magunkat, vajon nem leszünk túl „irredentisztikusak” mégis!... Mert vitázni lehet mások elképzeléséből, eljárásából ezzel-azzal, ám azt nem lehet megtagadni, hogy „örület, de van van benne rendszert” alapon a maga agyrémét is egyenként doktori szinten fújja mindenki, lop, csal, történelemhamisít, de belezavarhatatlanul, kikölkenthetetlenül, mint akit alaposan betápláltak, kiképeztek; telepropagandázza a világot a maga (helyes vagy hamis) önismeretével. Hiszen ehhez (világ)egyetemi joga van, elidegeníthetetlenül, mindenkinek. Egy önmagától képzelt képhez... Bizonyára nekünk is.

De hát mi vagyunk mi: elítéltek, vagy kórházi ápoltak, hogy még a fájdalomunk kifejezése is sérti, irritálja a tetteseket? Néha úgy tűnik: valami nagyon előkelően „európai” íratlan

illemszabály szerint is, akinek valami fáj, jobban teszi, ha elhallgatja. Nem zavarja vele a közcsend, az általános békét és elégedettséget. Mostanában egyre több kis nép, nemzet, etnikum érzi így. Pedig egyszerűen az emlékezés „emberi jogáról” van szó ilyenkor. Egy újfajta rosszkedvről. Mivel elmaradt, kikopott még a pátosz gyógyírja is ebből a posztmaterialista, posztmiszticista siralomházból. Hol van a Hunyadi László vagy a Trubadur operajelenetbe kívánczó, a Zrínyi és Frangepán fekete bakacsinnal ízlésesen látványtervezett, dizájnos kivégzése, búcsúimával, dobpergéssel? Elmarad még az aradi vársánc vagy a budai vérmező borús reggele is. A gyakorlat demonstrálta: Szabédi korára, ahol a divatos alternatíva a tarkón lőttek tömegsírja és a gázkamra; ezeknek a férfias halálnemeknek, méltóságteljes kivégzéseknek egyetlen megfelelője már legfennebb a vonatkerekek guillotinja maradt.

Szabédi László ennek a kolozsvári magyar egyetemi gondolatnak, ennek a megszüntetett és mégis tovább tátongó Bolyai-szükségnek a mártírja. Ha az ő égisze alatt állunk oda eszmét cserélni erről – minden jogot és tiszteletet előlegezve a másként gondolkodásnak –, a válaszuk csakis az igenlés lehet. Abban a biztos reményben, hogy nagyobb szolgálatot senki se tehet korának és nemzetének, mint aki anyanyelvén lesz egyetemes.

A kolozsvári magyar egyetemnek egyaránt van múltja és jövője. Mint entitás Bolyai Egyetemenként könnyebben meghatározható és elkülöníthető az, aminek 1945 és 1959 közötti léte üdvösen befolyásolta az Erdéllyel másodszer is Romániához került itteni magyarság képzésének sorsát, kultúrájának egész létét, s aminek újraindításáért, feltámasztásáért kerek 30 év múlva, 1989-ben azonnal megindult egy mozgalom eleddig hiábavaló küzdelme. A magyar egyetemi hagyományok azonban annál a szükségletnél és kérdéscsoportnál, amelyet ez, a Bolyai-ügy magyaráz és meghatároz, sokkal régebbiek, egyetlen katedra – a magyar irodalom és nyelvész hajszálnyi létének, hajszálhídjának köszönhetően folytonosságuk megszakítatlan a diktatúra legsötétebb korszakában is. A jövőt illetően pedig lehet méltán ragaszkodni az elnevezéshez és makacsul ambicionálni az 59-ben önállóságát veszítettnek a feltámasztását, avagy lehet ragaszkodni egy, Románia jogállami létét és európai integrációját is érintő kritérium kapcsán, a magyar nyelvű egyetemi oktatás jogának elvi elismertetéséhez és gyakorlati megvalósításához. Ez persze már tágabb kérdéskeretben történik: ez nem a Bolyai, már nem is a kolozsvári, hanem általában egy valahol Romániában létrehozandó magyar tannyelvű egyetem ügye.

A romániai magyar irodalomnak mint alkalmi és kényszerítő körülmények létrehozta entitásnak viszont van rövid, eredményekkel és fiaskókkal együttesen ékes közelmúltja; ám igazi múltja csak holmi visszamenőleges Trianon elismerése esetén lehetne; jövője pedig – ha csak az egyetemes és egységes magyar művelődés és irodalom létét nem vonjuk kétségbe – nincsen. Nincsen különlegesebb, mint mondjuk egy külön dunántúli vagy tiszáninneni literatúrájának. Adminisztratív entitás, esztétikailag még az sem. A regionlaizmus-mánia elhatalmasodása sem bizonyíthat többnek szép, hősi kalandnál, amilyen a kezdeti nehézségeken ügyesen átsegítő transzilvánizmus is volt. Irodalom és egyetem kölcsönhatása, kultúra-teremtő és fenntartó együttműködése, magyar irodalom és magyar egyetem közösségének, kapcsolatának és szövetségének szüksége Romániában – az ittlakó magyarság szempontjából vitán felüli érdek.

Mindezek mellett kívánatos hangsúlyozni két fontos tényező jellege közti különbséget. Az irodalom „sorsa” nem irányítás, szervezés mentén, hanem a művek megírása folytán, ama bizonyos alkotás és teremtés révén alakul, az egyetem létét viszont nem lehet spontán folyamatokra bízni. Kettősük különben is – kulturális jellegük közössége dacára – csak mint a láncszemek vagy az olimpiai karikák, úgy kapcsolódik: az egyetem nem csupán az irodalom ápolására való; az irodalom pedig nem tekinti kritériumai legfontosabbikának, hogy egyetemen műveltessek.

De ha már egyetemen műveltetik, akkor szembe kell nézni ama fájdalmas igazsággal, hogy igenis, a két világháború közti kolozsvári egyetem létének számunkra volt egy szorosa, leszűkült pillanata, amikor egyetlen magyar professzorra, *Kristóf Györgyre* redukálódott az ügy. Am sem ő, sem az utána, a 45 után nem egyszer középiskolai tanárból frontelőléptetések gyorsaságával avanszált tanerőink soksaága nem biztos, hogy tarso-lyában hordozta a marsallbotot, nem jelentettek többet, mást, mint hadiállapotban rögtönzött utászmegoldást, áthidaló mozdulatot a jövő felé, szükségállapotot, amely mire igazán stabilizálódhatott volna, már meg is fojtották, fel is számolták.

Ezzel kapcsolatban pontos és szemléletes, amit *Kántor Lajos* idéz *Szilágyi Domokos* emlékezéseiből: „... Ez vagy enyhe provincializmus, vagy olyan szertelen túlzás, aminőt Lászlóffy szokott megengedni magának. Mert hiszen Négyessy-szabású professzor akadt volna: Szabédi László – csak hogy nem ő vezette az irodalmi kört; de hol egy Babits, egy Kosztolányi, egy Juhász Gyula? Különben is a Bolyai akkoriban inkább kisdedovó intézethez, semmint egyetemhez volt hasonlatos. Nem is csoda: a szerencsétlen középiskolai berendezkedés folytán 16-17 esztendő fűvel kerültek be a diákok az első évfolyamra”...

Sajnos a természetes szelekció kifejezett megakadályozása többnyire a színvonal rovására ezt a szükségállapotot engedte csak állandósulni, egészen a közelmúltig, amikor legalább remény gyűlt és gyűlt arra, hogy a provincializmusból helyzete magaslatára emelkedjék majd a kolozsvári magyar egyetemi színvonal. Ennek a reménynek más konkrétabb reményekből áll össze a háttere. Léven, hogy a korengedély, a frontszolgálat betudása és egyéb kedvezmények hitele, szüksége, lehetősége lejárában van, remélhetőleg szerte a magyar glóbuszon; s ma már a diákok se 16 esztendősen kerülnek az aulákba, s a tanerők előléptetése is a megkívánt normák s mércék figyelembevételével és betartásával megy végbe. Ezután, lehetőleg, talán... Hogy a felelőtlenség, a kalandorkodás, a dillettantizmus, a bürokrácia mindenhová begyűrűző, egymást erősítő hatásai ne tombolhassanak tovább. Mert univerzumunk alias univerzitásunk kegyurai Báthoritól máiglan annyit hasogattak is, mint reumás tagban a fájdalom.

Most pedig Csehi Gyulát kell idéznem, akinek egy időben a volt Mariánum épületének egyik illemhelyéből átalakított helyiségében Szabédivel közös tanári szobája, szobácskája, előkelőbben: kabinetje volt. Nincs ebben semmi dehonesztáló, a szorgalmas németalföldiek egész poldereket hódítottak vissza a víztől, nem csupán egy-két egyetemi tanári szobányit. Később, a két professzor halála után, az idők szellemének és szükségleteinek változása révén sajnós ezt a kis „Lebensraumot”, életteret újra mellékhelyiséggé avanszálták. Csehi szóban forgó megnyilatkozása, függetlenül attól, hogy valaha egy konkrét esetben rántott kardot, tört pálcát, egyetlen diákra vonatkozott, a kimondott elv révén a fényes múlttól a még fényesebb jövőig az egész állományra, a teljes legyénységre érvényes, a professzortól a pedellusig. Olyanszerű törvény, mint az Archimédészé a vízbe mártott testekről: semmilyen egyetembe mártott testtel kapcsolatban nem lehet megszegni büntetlenül. Ez a *ki itt belépsz-erejű* verdiktum hangzik pedig eképpen: „Az egyetem nem lehet a félműveltség takargatásának a fóruma.”

Egykori professzorunk dühös kifakadásának bár elvi aktuálitását ne is próbálja elvitatni senki. Enélkül játszhatunk balladás magas Dáva-várasdit, felavathatjuk a Donquijotizmus katedróját s bevezethetjük a szaktárgyak közé a szélmalomharcot. Mert ellenszél belülről is fújhat bármikor. Enélkül ugyanis csupán egy Trianon-előtti állapot iránti nosztalgia „népidemokratikus” nosztalgiájának tranzíciós nosztalgia változata lenne ama hegyek megszülte *ridiculus mus*: romániai magyar univerzitás. Afféle „Dzsuang Dszi álmodta a lepkét, a lepke őt és mindhármunkat én”- helyzet, mely – ha a szentimentalizmust félretesszük, könnyű beismerni – inkább poétikus, mint realista.

Nekünk szerencsére mindig telt és reméljük (ki)telik még az egyetemes táblán, síkon, téren a kritikus tömegnek bár felét kiadó szürkeállományra: a köztünk feszülő török, osztrák s egyéb trianonok, határok, szögesdrótok, elválasztó árkok, szimmetria-tengelyek ellenére, egy odatúli fehér sakkcsapattal szemben mi bármikor kiállíthatunk egy lakk-feketét, gyász-feketét. Így hozta a sors, így alakult, „magyar sorskockákon ez így döntött”, hogy volt nekünk, lett nekünk Heltaink, *Apáczaink*, *Tótfalusink*, *Bod Péterünk*, *Wesselényink* s *Bolyaink* kettő-kettő, mint odaát a *Széchenyiek*, *Eötvössel* szimmetriapárban *Jósikánk* is, meg *Kemény Zsigmondunk*, *Apáthy Istvánunk*, akiket szükség esetén kölcsön is adhattunk, mint manapság bármely értékes középcsatárt. És egy *Szabédink*, *Szabó T. Attilánk* is.

Így tehát ha most vagy máskor a szükség vagy a patkányság, az ignorancia vagy arrogancia újra bontani kezdené a hivatalt, ravatalt, a színpadot, a vérpadot, ha most vagy bármikor megint magunkra hagynak – szokás szerint újra meg újra fel kell tudnunk tápázkodni.

LÁSZLÓFFY ALADÁR